

Joško Kovačić

SPLITSKI LIJEČNIK I POLITIČAR JAKŠA RAČIĆ

UDK: [61+32] : 929 Račić, J.

Stručni rad

Primljeno: 20. II. 1997.

Joško Kovačić

Centar za zaštitu kulturne

baštine otoka Hvara

21450 Hvar, HR

U članku se na temelju onodobnih novinskih napisa i novije literature obrađuje lik dr. Jakše Račića (1868.-1943.), splitskoga liječnika i političara, zaslužnog za uređenje Marjana.

Politička uloga koju je odigrao prije i za vrijeme Drugoga svjetskog rata bacila je duboku sjenu na lik splitskoga liječnika, gradonačelnika i zaslužnog građanina dr. Jakše Račića. Nakon novinskih panegirika u prvoj Jugoslaviji nastala je ominozna šutnja u drugoj, iako su i onda (D. Kečkemet) bile isticane zasluge koje mu nedvojbeno pripadaju. Posebno je u novije doba bolje osvijetljena njegova plodna liječnička djelatnost. U ovome članku nastojat ću dati kratak zaokružen pregled njegova života i djelovanja, uz osvrt na okolnosti njegove nasilne smrti, o kojoj se dosad (zbog poznatih povijesnih prilika) nije mnogo pisalo, a osvrnut ću se i na trag koji je dr. Račić ostavio u likovnoj umjetnosti i u književnosti.¹⁾

Rođen je u Vrbanju na otoku Hvaru 5. kolovoza 1868. godine kao Jakov Marija Razović Račić, sin Luke i Margarite rođ. Vidošević.²⁾ Nakon osnovnog školovanja završio je u Splitu Klasičnu gimnaziju, uz odličan uspjeh, 1887. godine. Studirao je medicinu u Grazu, Pragu i Innsbrucku te na potonjem sveučilištu postao 16. VI. 1900. doktor *sveukupnog liečništva* pod carskim patronatom (*sub auspiciis Imperatoris* - što je podrazumijevalo prethodan odličan uspjeh u svim predmetima), kao prvi iz Dalmacije i treći u Carstvu koji je bio tako počašćen.³⁾

Zbog financijskih prilika Račić nakon promocije nije nastavio sveučilišnu karijeru (na što su ga pozivali), već kraće vrijeme radi kao praktičar na rodnome Hvaru. God. 1901. primljen je kao volonter u splitsku bolnicu, gdje 1914. postaje primarijus, a 1919. ravnatelj i pročelnik kirurškog odjela. Umirovljen je 1938.,

a u bolnici je radio do početka 1940. godine. Za to je vrijeme adaptirao zgradu i osuvremenio kirurški odjel glavne splitske zdravstvene ustanove. Njegovu nastojanju (a svakako i jakom političkom utjecaju) valja pripisati i to što je državna vlast napokon uvažila vapaje za napuštanjem skućenoga bolničkog prostora na baroknome mletačkom bedemu usred grada i počela financirati izgradnju nove bolnice na Firulama, započetu 1931. godine.⁴⁾

Dr. Račić je još poznatiji po liječničkoj djelatnosti u svom privatnom sanatoriju, otvorenom 1904. u predjelu Dobri u bivšoj vili Zing, tada vl. Izaka Morpurga (u ondašnjoj Lovretskoj, kasnije Svačićevoj 10, a pred rušenje Ulici Tina Ujevića), s vlastitim malim perivojem. Sanatorij, prvi ne samo u Dalmaciji i Hrvatskoj već i na čitavom (kako se onda govorilo) "slavenskom Jugu", djelovao je na doista europskoj razini. Imao je ukupno četrnaest postelja i dvije operacijske dvorane opremljene na tada najsuvremeniji način. Posebno je važna uporaba rendgenskog aparata, u čemu je Račić bio pionir u Dalmaciji, služeći se njime svega desetak godina nakon otkrića X-zraka. U ovom je lječilištu samo u prvih sedam godina rada bilo izvršeno (uz asistenciju Račićevih suradnika dr. D. Karamana, dr. N. Marinkovića i drugih liječnika) više od tri tisuće abdominalnih i ostalih operacija, bez ijednoga smrtnog slučaja.⁵⁾ Zgrada ovoga sanatorija bila je iza 2. svj. rata nacionalizirana i u njoj je u posljednjoj fazi djelovao dom za nezbrinutu djecu "Mileva Tomić". Porušena je krajem kolovoza 1971. godine,⁶⁾ i na tom je mjestu (uz Manderovu ulicu) sada najsjeverniji dio velikog parkirališta iza Gospe od Zdravlja. Ovim je rušenjem Split izgubio ne samo lijepu starinsku zgradu nego i spomenik zdravstvene povijesti od šireg značenja.

Dr. Račić je iz onih grana medicine kojima se posebno bavio (mahom urologije te urološke i abdominalne kirurgije) objavio više znanstvenih radova u raznim domaćim i stranim stručnim časopisima (v. prilog).

Pišući pred svoju promociju pismo glasovitom biskupu, meceni i hrvatskom političaru Josipu Jurju Strossmayeru, Račić je naglasio da želi sa svojim liječničkim zvanjem spojiti "*brigu i ljubav prema narodu svomu*", a biskup ga u svom odgovoru (Đakovo, 17. VI. 1900.) u tom podupire, ističući Krista kao uzor i pralik liječnika.⁷⁾ Novinski članci između dva svjetska rata ističu Račićevu humanu i karitativnu djelatnost, u čemu je izravno sudjelovala i njegova supruga Romilda rođ. Carstulovich, iz Nerežišća na Braču (nisu imali djece). Nazivaju ga čovjekom "*kojemu se nikad živa duša nije obratila kakvom poštenom i humanom molbom, a da nije bila uslišana*" i dobročiniteljem "*koji je mnogo suza otrao, mnogu bijedu utišao*"; poznata je bila njegova akcija u korist zapuštene djece i staraca.⁸⁾

Posebno valja istaknuti Račićevu zamašnu ulogu pri uređivanju perivoja - šume Marjan, glavnog zelenog prostora ne samo Splita nego i bliže okolice i -

danas sve ugroženijih - gradskih pluća. Ovo brdo zapadno od grada, nekoć pusta golet, počelo se intenzivnije pošumljavati 80-ih godina prošloga stoljeća, nakon pobjede narodnjaka u Splitu. Iako je na uređenju Marjana bilo mnogo toga učinjeno do početka Prvoga svjetskog rata, ipak su najopsežniji radovi izvršeni pošto je predsjednikom Društva za poljepšavanje Marjana postao u ožujku 1919. strastveni lovac i ljubitelj prirode dr. Jakša Račić, koji je na tome položaju ostao do smrti. Makar je Račić (koji je inače bio ne samo autoritativna nego i autoritarna ličnost) praktički sveo Društvo na svoju osobu, svejedno je zalaganjem i požrtvovnošću, a i znatnim političkim utjecajem, učinio da su sredstva neprestano pristizala i radovi se na Marjanu obavljali, pri čemu je i on pridonosio od vlastitih prihoda.⁹⁾ Riječima suvremenika: *“Ljudi, koji iz bližega prate njegov rad, čude se koliko ima otporne i prodorne snage u onom koščunatom i žilavom organizmu. To je pojava dostojna udivljenja. Njegovu je srcu Marjan što i majci omiljeli jedinac sin. Dan i noć on misli na njega. Ljubav i požrtvovanje. Što je odlučio to se mora izvesti. Pred njegovom odlučnošću, koja gdjekad prelazi granice obzirljivosti, padaju sve prepone. Nisu ga u početku razumjeli. Bilo je naličja, komisija, sudbenih parnica, vike i zlovolje do nebesa. Vješt operater u kirurgiji znao je Dr. Račić svojom neslomljivom voljom izvesti i na terenu u Marjanu nekoliko teških operacija, koje su ga stajale krvava znoja. Njihov se uspjeh vidi danas. Mnogo ih je gorkih iskusio, ali između tih gorkosti imao je i svojih slatkosti, ugodnih priznanja. Nema stranca koji došavši danas u Split, a da ne pita odmah za Marjan, i kad se nagleda onih divota veselo stiska desnicu Dr. Račiću, čestita mu na tom krasnom djelu. Dok Mons. Bulić provada strance kroz peristile i portale Dioklecijanove palače da vide Split prošlosti, Dr. Račić vodi ih na krasni Marjan, da vide Split budućnosti. Ali trebalo je omogućiti, olakotiti pristup na to brdo. Trebalo je probiti nove kolne puteve, uzidati veličanstvene stubbe sa laganim zavojima za pješake, sagraditi obrambene stupove i ograde, kroz голу liticu provesti cestu do crkvice Sv. Jurja, razmaknuti široka šetališta na Sedlu, prirediti prostrane vidilice, postaviti udobne sjedalice, pa sve to zaokružiti zelenilom i hladovinom bujne šume, ukrasiti šarom boja ruža i ljubica te oživiti vas taj ogromni prostor plemenitim udomaćenim životinjama, a da onaj nekadašnji suri Marjan postane pitom privlačiv i čaroban ljudskom oku i srcu. Sve je ovo djelo Dr. Jakše Račića, na kojemu će mu Split nositi harnost i preko groba.”*¹⁰⁾ Račićevim je nastojanjem Marjan bio pretvoren i u lovište, pa su tu 1919. nastanjeni zečevi i prepelice, 1920. srne, 1922. fazani, 1927. tetrijebovi i kraljevski fazani. Račićeva je *“nevjerovatna eneržija”* polučila da su Splićani počeli cijeniti njegova nastojanja, pa su o obljetnici njegove promocije 1925. g. prikupili blizu 200.000 dinara za Marjan.¹¹⁾ Na prvom je vrhu Marjana u travnju 1926. bio otvoren i Prirodoslovni muzej sa

zvjerinjakom (zoološkim vrtom), početkom 1927. počeo je djelovati i Meteorološki opservatorij, a 1933. i Oceanografski institut na najzapadnijem marjanskom rtu.¹²⁾

Račić je za svoj rad dobio brojna priznanja: god. 1913. odlikovao je njega i suprugu crnogorski kralj Nikola, čini se za pomoć ranjenicima u Balkanskom ratu; 1916. dobiva časnički križ Reda Frane Josipa s ratnim odličjem; dne 8. III. 1921. općinsko vijeće splitsko odlučuje na prijedlog dr. Ive Stalia da se šetalište od Marjanske obale do Sv. Nikole nazove Račićevim imenom. O obljetnici promocije 1925. kolege mu u splitskoj bolnici u operacijskoj dvorani postavljaju spomen-natpis s fotografijom, a 1926. dr. Račić postaje član Die deutsche Gesellschaft für Urologie te dopisni član Societ  italiana di urologia. Zbog obnove i unapređenja lovstva u Dalmaciji imenovalo ga je "Hrvatsko društvo za gajenje lova i ribarstva" (osnovano 1890.) za svog prvog začasnog člana u veljači 1927. g., a 1929. bio je odlikovan od rumunjskog kralja Mihajla i dobiva jugoslavenski orden Sv. Save. Sljedeće 1930. g. postaje začasni član Zbora liječnika Hrvatske, Slavonije i Međimurja, 1931. odlikovan je čehoslovačkim Redom bijelog lava, a 1933. postaje nositeljem francuskog odličja Legije časti. Početkom 1935. bira ga bečko Urologische Gesellschaft za dopisnog člana, a 1937. imenova ga Sveučilište u Göttingenu počasnim doktorom liječništva. U Jugoslaviji je bio imenovan i "dvorskim liječnikom".¹³⁾

Nešto se od zvučnih priznanja i novinskih hvalospjeva Račiću mora pripisati visokoparnom stilu vremena i nadasve slavljenikovoj bliskosti ondašnjem režimu, no ne ostaje sumnja u visoku pozitivnost njegovog medicinskog, humanitarnog djelovanja i ljubavi prema prirodi. Isto se na žalost ne može reći i za njegovo političko djelovanje, pogotovo za posljednje razdoblje te Račićeve aktivnosti (što je dovelo i do njegove tragične smrti), čak ni nakon više nego polustoljetnog vremenskog i povijesnog odmaka.

Malo se zna o Račićevoj političkoj djelatnosti prije završetka Prvoga svjetskog rata, no čini se da je bio panslavenski, odnosno "jugoslavenski" orijentiran još od mladosti, kada ga 1893. biraju za predsjednika studentskoga hrvatskog društva "Velebit" u Innsbrucku, a antiaustrijska nota izbila je i prigodom njegove promocije 1900. g.¹⁴⁾ Nema sumnje da je ovo "jugoslavensko" usmjerenje jačalo u Račiću u godinama prije Prvoga rata, jer je snažilo i u političkoj i kulturnoj javnosti ondašnje Hrvatske i Dalmacije, opijenoj fantazijama o "pijemontskoj" Srbiji (koja je u međuvremenu hladnokrvno grabila "životni prostor" na Balkanu). Međutim, dok je u nas nakon stvaranja prve Jugoslavije svaka zanesenost "jugoslavenstvom" dobrzo okopnjela u uvjetima grube velikosrpske diktature, Račić je toj ideji ostao vjeran doslovce do groba, ili, bolje rečeno, ona ga je i dovela do groba. Zanimljiva je ocjena Račićeve političke ideologije koju iznosi talijanski književnik rodom iz Splita Enzo Bettiza u svojoj knjizi "Esilio":¹⁵⁾ njegovu "tvrdo-

glavu serbofiliju” naziva “*reduciranim slavofilstvom*” u odnosu na Križanićev rusofilski panslavizam te “*istodobno i idealističkom i realističkom*”, jer je vodila računa o stvarnoj snazi Srbije u prvoj Jugoslaviji. Dodao bih da su obje te ideologije izražavale i duboku nevjericu u hrvatsko nacionalno biće, nevjericu koja kao da je bila imanentna našem narodu. Ali ovdje nije mjesto raspredanju o jugoslavenskoj ideji, niti o njezinim (uostalom dobro poznatim) političko-praktičkim posljedicama.

Račić je dvadesetih godina bio jednim od šest prisjednika splitske općine;¹⁶⁾ kada je njezino upraviteljstvo bilo raspušteno uvođenjem diktature 6. siječnja 1929., kao “*žestoki unitarist i osobni Kraljev prijatelj*” biva dekretom imenovan gradonačelnikom, koju je dužnost obnašao od veljače 1929. do lipnja 1933. godine.¹⁷⁾ Račićevo je načelnikovanje bilo pozitivno osobito za urbanistički razvoj Splita, jer je umio nametnuti disciplinu u izgradnji grada, koji se od 1925. proširivao po regulacijskom planu W. Schürmanna iz Haaga, prihvaćenom na međunarodnom natječaju.¹⁸⁾ I koncem tridesetih godina, kada je velikodržavlje već bilo slomljeno i Kraljevina se nalazila pred neposrednim konfederalnim preuređenjem, dr. Račić ostaje “*nepokolebljiv u ispovijedanju one ideje koja je baza ove države*” i “*istinski Jugosloven*” u kome režimska stranka JRZ i njen vođa Stojadinović “*imaju iskrenog poštovatelja i prijatelja*”.¹⁹⁾

Nakon okupacije i raspada prve Jugoslavije u travnju 1941. g. nastaje najzazornije razdoblje Račićeva života. U Splitu je u lipnju 1941. bio pod vodstvom prote S. Urukala osnovan “Odbor za pomoć izbeglicama”, koji je doskora prerastao u četnički stožer. Njegova je djelatnost osobito ojačala (pod imenom Srpskog nacionalnog komiteta) kada je u jesen te godine na čelo dobio četničkog vojvodu Iliju Trifunovića Birčanina. Dr. Račić postaje jednim od njegovih najbližih suradnika, a svi zajedno najuže surađuju s Talijanima. Birčanin i njegovi četnici “*koju nevine Hrvate po Dalmaciji da bi načinili mesta Talijanima za sutra*”.²⁰⁾

Nakon Birčaninove smrti početkom veljače 1943. Draža Mihailović postavlja novo četničko vodstvo u Splitu s dr. J. Račićem na čelu. Ali unutarčetnički sukob, koji je već dugo tinjao, rasplamsava se krajem svibnja iste godine, kad novi Mihailovićev povjerenik Žujović izabire druge čelnike, među kojima nisu Račić i njegovi istomišljenici, zbog njihova pretjerano velikosrpskog stava, neprihvatljivog i samim četničkim vođama u vrijeme njihova zalaza. Račić ipak zadržava položaj glavnoga četničkog pouzdanika za kontakte s Talijanima, za što je služio još od 1941. godine.²¹⁾

O odnosu Splićana prema mjesnim četnicima i njihovu vodstvu najrječitije svjedoče sami četnički izvori. Splićani su bili “*veoma neraspoloženi prema četnicima*” zbog njihove suradnje s Talijanima i omrznutosti četničkog vodstva, a

splitska je mladež bila “*naklonjena komunistima (= partizanima) iz mržnje prema Talijanima*”. Životarenje je omrznutog četničkog foruma u Splitu “*još jedino omogućavao autoritet dr. Račića. U političkom pogledu (...) je četništvo predstavljalo ruglo. Četnike su mrzeli svi*”.²²⁾ Ti izvori, naravno, prešućuju glavni uzrok odbojnosti prema četnicima - njihovu antihrvatsku ideologiju i praksu.

Pod pritiskom savezničkih pobjeda u ljeto 1943. dolazi do pada Mussolinijeva režima, koji zamjenjuje Badoglijeva vlada, veoma slične političke orijentacije, no prisiljena na ustupke saveznicima. U Splitu Talijani postavljaju za zapovjednika generala Umberta Spiga, koji za njih pokušava spasiti što se može. Početkom kolovoza Spigo održava konferenciju s “najreprezentativnijim predstavnicima Slavena (!) splitske provincije”. Račić je bio jedan od glavnih organizatora ove konferencije, kojoj se cilj povezati građanske stranke i pokrete u borbu protiv partizana, koji samo što nisu bili preuzeli vlast. Za kakvu protupartizansku akciju bilo je već dugo prekasno, uz ostalo i stoga što su i Talijani i njihovi saveznici četnici odavno bili definitivno kompromitirani. Na konferenciji, kojoj se odazvalo samo dvadesetak od 60-70 pozvanih političara, ostarjeli je Račić navodno izrazio spremnost za borbu protiv partizana i vodstvo partizanskog pokreta na čelu s komunistima osuđuje ga na smrt.²³⁾

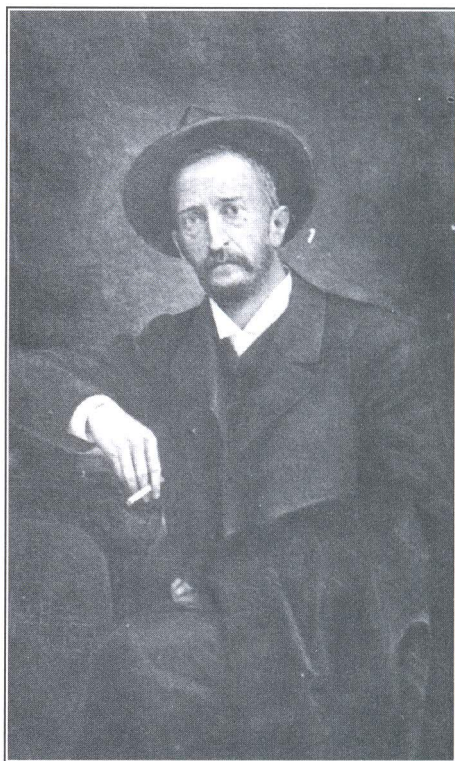
Atentat na dr. Račića izvršen je 18. kolovoza 1943. g. oko podne, kada se vraćao s neke političke intervencije na talijanskoj Prefekturi, i to na stubištu Sumpornih toplica gdje je dugo vremena stanovao.²⁴⁾ Bio je ranjen bajunetom u grudi te u šoku prenesen u svoj sanatorij. Rane se isprva nisu činile preteškima, ali ulazak krvi i zraka u prsni koš, a svakako i visoka dob ranjenika (bio je netom napunio 75 godina) doveli su do komplikacija, pa je podlegao poslije podne 23. kolovoza u splitskoj bolnici. Dva dana kasnije rano ujutro tiho je pokopan na Marjanu, u grobnici koju je prije bio za sebe podigao,²⁵⁾ a nalazila se na izbočini prema jugu između prvoga i drugog marjanskog vrha (Račićevi su ostaci nakon Drugoga svj. rata bili odatle preneseni na Lovrinac, a grobnica je uklonjena).

Neke će okolnosti u vezi s atentatom na Račića, po svojoj prilici, ostati zauvijek nepoznate.²⁶⁾ Godine 1977. objavljeno je da je atentator bio “splitski komunist Jure Pogorelić”.²⁷⁾ Premda je bilo svakovrsnih verzija o identitetu egzekutora, ovu možemo smatrati konačnom, jer je potvrđena njegovim vlastitim riječima.²⁸⁾

Račićeva je smrt nakon pedesetak godina našla odjeka i u autobiografskoj prozi E. Bettize, gdje su nesigurna sjećanja na taj događaj preobražena u dojmljiv književni izraz, ali bez činjeničnog utemeljenja.²⁹⁾

Nedugo nakon stradanja dr. Račića bila su smaknuta i dva njegova sinovca na Hvaru.³⁰⁾

Od dvaju sačuvanih likovnih prikaza dr. Jakše Račića stariji je njegov portret u ulju (59 x 95 cm), dosad neobjelodanjen, sačuvan u obiteljskoj ostavštini u Vrbanju. Prikazan je u sjedećem položaju s lijevom nogom prebačenom preko desne, u 3/4 figure, u odijelu i sa šeširom. Preko lijeve mu je ruke prebačen ogrtač, a u desnici nalakćenoj na stolić drži cigaretu. Na toj potamnijeloj slici suzdržanih tonova najviše se ističe lice, izabrano i gotovo patničko, zamišljena i snuždena, ali prodorna pogleda. Ovo platno nesumnjive likovne kavkoće potpisala je (ispod desne ruke naslikanoga) slikarica Amalia Bogdanovich-Knežević. Dok o njezinim sestrama (takoder slikaricama) ima objavljenih podataka,³¹⁾ podatke o Amaliji Bogdanović koje ovdje iznosim dugujem ljubaznosti D. Kečkemeta. Učila je u sestre Antice (Antoinette) B. - Cettineo, a ondašnje novinstvo spominje tri njezine izložbe: u splitskoj Općinskoj vijećnici krajem prosinca 1905. (slike: "Molitva", "Siroče", "Portret gospođe", "Portret supruga Kneževića" i "Portret načelnika Milića"); u istom prostoru početkom prosinca 1906. g. (portreti dr. Arambašina i njegove majke, zastupnika Milića, pok. supruga Kneževića, autoportret, kopija sv. Ante po Murilli i male studije dubrovačkih originala), te opet na Prvoj dalmatinskoj umjetničkoj izložbi u Splitu 1908. godine. - Račićev portret nije datiran, ali sudeći po njegovu licu s bradicom i brkovima (kakvim ga prikazuju fotografije s početka stoljeća) i općem izgledu čovjeka u četrdesetim godinama, bit će da je naslikan u vrijeme Prvoga svjetskog rata.

*Amalija Bogdanović-Knežević, Jakša Račić
(Vrbanj, obitelj Račić, foto: Z. Fističić)*

Već je bilo objavljeno Račićevo poprsje koje je u ožujku 1922. g. modelirao najpoznatiji hrvatski kipar ovoga stoljeća Ivan Meštrović i poklonio ga portretiranom liječniku u znak prijateljstva i šovanja (tada su bili politički veoma bliski). U kolovozu iste godine ono je izloženo u izlogu radnje Ševeljević na splitskoj Pjaci, a tri godine kasnije i na Jadranskoj izložbi u Beogradu. Pišući o ovoj bisti

pred Drugi svjetski rat, C. Fisković kazuje: “*Dugo i koščato liječnikovo lice markantna profila modelirano je čvrsto i cjelovito oštrim potezima, bez traženja afektacije. Ovim se djelom Ivan Meštrović uzdiže od običnog portretiranja i stvara tip. On ovdje nije dao samo izvjesne karakteristike portretirane ličnosti, već je u zgrčenoj usnici i bolnom izrazu očiju fiksirao brižnu psihu kirurga.*”³²⁾ Bronačni se odljev toga poprsja zagubio,³³⁾ dok je sadreni (patiniran poput bronce, vis. 56 cm) sada kod obitelji u Vrbanju.³⁴⁾ Signiran je i datiran sa stražnje strane dolje desno:

PRIJATELJV RAČIĆV
MCMXXII MEŠTROVIĆ

PRILOG

Znanstveni radovi dr. Jakše Račića (prema: *Jugoslavenski radiološki glasnik* 3-4/IV., Beograd, 1940, 5-6 - usp. bilj. 1)

1. “Ein Fall durch die Operation geheilter perforativer Peritonitis bei Typhus ambulatorius”, *Münchener medizinische Wochenschrift*, 1924, No. 52.

2. “O kasnim uspjesima operacija bubrežnog kamenca u Dalmaciji”, *Journal d’Urologie*, 1924, Octobre, Tome XVIII., No. 4 (predavanje na Međunarodnom kongresu u Rimu travnja 1924.).

3. “Beitrag zur Kenntniss der Blasen” und Nierensteinkrankheit in Dalmatien”, *Zeitschrift für urologische Chirurgie*, Berlin, 1925, XVII. Band, Heft 3/4.

4. “Beitrag zur Kenntniss des Nierenechinokokkus in Dalmatien”, *isti časopis* kao gore.

5. “Fünf Fälle operativ geheilter Ulcusperforationen des Magens”, *Münchener medizinische Wochenschrift*, 1925, No. 13.

6. “Doprinos k upoznavanju kamena vodenjaka i bubrega u Dalmaciji”, *Liječnički vjesnik* (Zagreb), svezak 3, 1925.

7. “Doprinos k upoznavanju ekinokoka bubrega u Dalmaciji”, *k. g.*, sv. 6.

8. Drugi doprinos k upoznavanju kamena mehura i bubrega u Dalmaciji” (predavanje na kongresu u Beogradu rujna 1927., objavljeno u posebnoj knjizi).

9. “Zweiter Beitrag zur Kenntniss der Blasen- und Nierensteinkrenkheit in Dalmatien”, *Zeitschrift für Urologie*, Berlin, 1928, Band XXII., Heft 8.

10. “Ueber die Blasensteinkrankheit in Dalmatien”, *Vortrag auf dem Kongresse der ‘Deutschen Gesellschaft für Urologie’*, Berlin, September 1929.

11. “Daljnji prilog upoznavanju bubrežnog ekinokoka u Dalmaciji”, *Liječnički vjesnik* (Zagreb), 1930, br. 12.

12. "Treći doprinos k upoznavanju bolesti kamenca mokraćnog mjehura i bubrega u Dalmaciji", *Liječnički vjesnik* k. g. 1931, br. 1 (iz predavanja na IV. jugoslavenskom/slavenskom kongresu u Splitu 6.-8. listopada 1930.).

13. "Dritter Beitrag zur Kenntniss der Blasen- und Nierensteinkrankheit in Dalmatien", *Zetschrift für Urologie* k. g., 1931, Band XXV., Heft 4.

14. "Isolierte Aktinomykosis der Niere", *Beiträge zur pathologischen Anatomie und allgemeinen Pathologie*, L. Aschoff, 1931, Band 87, Heft 1/2.

15. "Contributo alla conoscenza dell'echinococco renale in Dalmazia", *Urologia*, Venezia-Belluno, 1934, No. 4.

16. "Ueber Knochenechinokokkose", *Brun's Beiträge zur klinischen Chirurgie*, 1935, Band 161, Heft 3.

17. "Zur Frage der sogenannten Harsteinendemien", *Zeitschrift für urologische Chirurgie* k. g., 1935, Band 41, Heft 7-8.

18. "Zur Frage der Nierenschädigung bei fehlerhafter retrograder Kontrastfüllung" (suakutor prof. dr. Georg B. Gruber, Göttingen), *Zeitschrift für urologische Chirurgie* k. g., 1936, Band 41, Heft 7/8.

19. "Ueber den Echinokokkus in Dalmatien auf Grund von 354 operierten Fällen", *Brun's Beiträge zur klinischen Chirurgie*, Band 167, Jahr 1938.

20. "Ueber dicht gestreute Kalksalzeinlagerungen im schwieligen Narbengewebe bei Nierentuberkulose" (suakutor dr. Gruber k. g.), *Zeitschrift für urologische Chirurgie und Gynäkologie*, 1938, Band 44, Heft 5.

21. "Eigene Erfahrungen über den Echinokokkus in Dalmatien, Jugoslavija", *Archivos internacionales de la Hidatidosis*, Montevideo, Uruguay, Julio 1938, vol. 4, fasc. 1, 2.

22. "Calculus of the Bladder in Dalmatia", *The Urologic and Cutaneous Review*, St. Louis Mo. USA (godište i broj nisu navedeni).

BILJEŠKE

- 1) Veliku i velikodušnu pomoć u literaturi i drugim podacima pri pisanju ovoga članka pružili su mi prof. dr. Duško Kečkemet i dipl. ing. arh. Slavko Muljačić, pa im ovdje najljepše zahvaljujem. Na korisnim podacima hvala prof. dr. sc. Ljubomiru Kraljeviću (koji je zajedno s prof. dr. I. Tomaseom objavio dosad najopsežniju bibliografiju o dr. Račiću i ljubazno mi ustupio popis Račićevih znanstvenih radova), akademiku prof. dr. Kruni Prijatelju i prof. Kseniji Cicarelli. Još zahvaljujem gđi Zvezdani Račić na pregledu ostavštine dr. Jakše u Vrbanju, kolegi Zdravku Fistončiću na fotografijama te prof. Jošku Jelaski, g. Brunu Kuzmaniću i kolegici Hanji Mladineo.
- 2) Župni arhiv Vrbanj, Liber Baptizatorum I., 7 (na ovom i drugim matičnim podacima o obitelji Račić zahvaljujem vrbanjskom župniku vlč. Branimiru Marinoviću). - Račići su stari vrbanjski rod. God. 1539. spominje se svećenik i javni bilježnik Toma Račić (Arhiv HAZU, Stj. 47), a koncem 17. st. župnikovao je u obližnjim Svirčima Stjepan Račić (A. V. Mardešić: Crtice iz po-

- vijesti župe Svirče, Split 1992, 62). Račići se u 17. i 18. (a kako vidimo po krštenici dr. Jakše, i u 19. st.) spominju pod raznim dvojnim prezimenima (Buratović, Cvitanović, Fredotović, Mušan, Razović, Vodanović - usp. N. Bezić-Božanić: "Doprinos poznavanju stanovništva Vrbanja od XV do XVIII stoljeća", *Hvarski zbornik* 4/1976, 250 i 251). Većina je tih dvojnih prezimena već odavna odvojena.
- 3) *Narodni list* br. 47, Zadar 20. VI. 1900. (prema ostavštini prof. R. Radovanovića u Splitu - ljubaznošću gde Vere Forempoher); *Jug* br. 2/I., Split, veljača 1911., prilog; J. Barić - Š. Jurišić: *Iz povijesti Splita*, Split, 1983, 20.
 - 4) "Dr. Jakša Račić. Povodom 70 godišnjice", *Država* br. 34/IX., Split, 10. VIII. 1938., 3; D. Kečkemet: *Stara splitska bolnica*, Split, 1964, 35-39; Lj. Kraljević - I. Tomaseo: "Sanatoriji u Splitu", *Liječnički vjesnik* 3-4, Zagreb, 1990, 124-125; Lj. Kraljević i dr.: "Šest zaslužnih splitskih liječnika", *Zaslužni splitski liječnici u prošlosti do 1945. godine* (zbornik radova), Hrvatski liječnički zbor, Split, 1995, 28-29.
 - 5) *Narodni list* br. 104, Zadar, 30. XII. 1903. i br. 6, 20. i. 1904. (v. bilj. 3); "U Sanatorijumu", *Naše jedinstvo* br. 83/XIII., Split, 31. VIII. 1906. (preneseno iz *Narodnog lista* br. 58/1906); K-I./=V. Kisić: "Sanatorium u Splitu", *Narodni list* (jubilarni broj), Zadar 1. III. 1912., 41; Lj. Kraljević - I. Tomaseo (4), 125-127.
 - 6) ZE.: Pravi mjesto novogradnji, *Slobodna Dalmacija* 26. VIII. 1971. (prema ondje iznesenoj verziji imao se tu sagraditi "veliki stambeni objekat", a prema drugoj rušenje je imalo poslužiti povezivanju Bihačke s Kavanjinovom ulicom, no u zbilji je prošireno spomenuto parkiralište).
 - 7) "Strossmayerovo pismo". *Novo doba* br. 137/VIII., Split, 16. VI. 1925., 3.
 - 8) "Dr. Jakša Račić. 16. VI. 1900. - 16. VI. 1920". *Novi list* br. 38/I., Split, 15. VI. (na naslovnici pogreškom: "jula") 1920., 1; Dr. B. P./eričić: "Dr. Jakša Račić (5. VIII. 1868.-5. VIII. 1938.)". *Novo doba*, Split, br. 181/XXI., 4. VIII. 1938.
 - 9) D. Kečkemet: *Osam decenija djelovanja Društva za zaštitu i unapređenje Marjana "Marjan"*, Split, 1980, 3-9.
 - 10) F. Ivanišević: "Na Marjanu - nekoć i sada", *Novo doba* br. 89/X., Split, 16. IV. 1927., 11 (Uskrsni prilog).
 - 11) Dr. Zoričić (Zagreb): "Dr. Jakša Račić" (iz *Lovačko-ribarskog vjesnika*, ožujak-travanj 1927.), *Novo doba* k. g., 14.
 - 12) F. Ivanišević (10), 11-12; J. Barić - Š. Jurišić (3), 38.
 - 13) Većina se ovih priznanja (zajedno s liječničkom diplomom) čuva u Račićevoj rodnoj kući u Vrbanju, kod njegova prasinovca Ive Račića p. Dinka, a ostala spominje navedena literatura.
 - 14) Lj. Kraljević - I. Tomaseo (4).
 - 15) Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 1996, 388-389.
 - 16) *Splitski almanah za god. 1925-26*. Hrvatska štamparija /Split/ 1927, 47. - Tu se navode i druge njegove dužnosti (str. 53, 66, 88, 93), tako i ona predsjednika Saveza lovačkih udruženja u Dalmaciji (str. 97).
 - 17) J. Barić - Š. Jurišić (3), 45; Z. Mužinić: "Djelovanje ogranka 'Hrvatske seljačke stranke' u Splitu", *Kačić* XXV. (Zbornik fra Karla Jurišića), Split, 1993, 628.
 - 18) D. Kečkemet: "Skica za sliku Splita između dva rata", *Mogućnosti* 8-10/XXXIX., Split, 1992, 639.
 - 19) *Država* (4).
 - 20) B. Latas: "Delatnost četničkog centra u Splitu 1941-1943. godine", *Split u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, 1941.-1945., IHRPD, Split 1981, 1046-1049.
 - 21) F. Jelić-Butić: *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945.*, Globus/Zagreb (1986.), 34, 180-181, 183, 184, 187, 190.

- 22) B. Latas (20), 1052.
- 23) *Glas Splitski* (prir. T. Kovač), Split 1977, 9-10 i 14-15; F. Trgo: "Splitski ustanak u septembru 1943. godine" *Split u NOB* (20), 588-590. "Svi su čekali, samo je uzeo reč stari Račić, četnička perjanica (njegovo pismo popu Đujiću čitao sam u Glavnom štabu - šalje iz Splita neke pare Đujiću).
- Mi se pridružujemo borbi protiv tih bandita! Iste večeri je NOO izrekao smrtnu osudu." (V. Dedijer: *Dnevnik*, II., Beograd, 1946, 410). Zanimljivo je da je gorljivi partizan Dedijer potkraj života završio na istim političkim pozicijama kao i dr. Račić. Njegov je lakonski prikaz ovog događaja, međutim, izrazito literariziran.
- 24) Ulaz je bio kao i danas sa sjeverne strane zgrade, samo što je sada pred njim oveća poljana zapadno od ribarnice, a onda je tu bila velika kuća Vidović (porušena kasnije u bombardiranju), pa se u Toplice (tada Sumporna 5) ulazilo iz uske uličice u produžetku one južno uz ribarnicu. Račić je u ovoj zgradi stanovao još od Prvoga svjetskog rata (tada vl. Nagy - usp. *Il nuovo schiesone spalatino... XX.*, Spalato... 1914., 101).
- 25) *Il popolo di Spalato* br. 199/III., Split, 20. VIII. 1943.; isti list br. 202, 24. VIII. 1943. i 203, 25. VIII. 1943.; *Kronologija Splitski 1941-1945.*, IHPRD, Split, 1979. (1943. g. priredio V. Branica), 249.
- 26) V. Dedijer u spomenutom literariziranom prikazu (23) kazuje i o izvršenju kazne "u Račićevoj kući": "Kad je ušao kroz vrata udaren je čekićem, a zatim je dobio nož u srce!" Prema četničkim izvorima, dr. Račića je "sačekala ... komunistička trojka na stepeništu njegove kuće. Jedan ga je zgrabio i oborio, drugi zario nož u grudi, treći pripomogao" (B. Latas /20/, 1061). U zbilji atentatorovi su izravni pomoćnici samo stražarili (v. bilj. 28).
- 27) *Glas Splitski* (23), 15, bilj. 5.
- 28) U splitskom listu *Poruka borca*, glasilu ondašnjega SUBNOR-a, vjerojatno iz 1980. godine (na fotokopiji koju mi je ljubavno ustupio g. Ante Sapunar na žalost nema podataka o broju i stranici, a komplet je lista sada nedostupan), objavljena su atentatorova sjećanja na Radićevo ubojstvo i na niz sličnih egzekucija. Uz članak pod naslovom "Obračun" stoji i Pogorelićeva fotografija te podatak da su egzekutorske skupine redovito djelovale u trojkama. - O drukčijim verzijama (jednu je od njih čuo i potpisani) usp. bilj. 29.
- 29) *Esilio* (15), 389-391 i 392-394. Po toj fantastičnoj verziji dr. Račić umire na rukama Bettičina oca, u veži kuće s uredom odvjetnika Sava u Marmontovoj (koji se ured u zbilji tada nalazio u palači Milesi na Trgu braće Radića!), rasporen je skalpelom od nekog kivnog kirurškog asistenta, itd. - Pisac ni ovdje nije odolio napasti da istakne svoju obitelj.
- 30) Don Jakov Jakša, grabaljski župnik, strijeljan u Hvaru 31. prosinca 1943., i Dinko (1905.-1. siječnja 1944.), sinovi Ivana (1872.-1941.), brata dr. Jakše. Obojica su prema dostupnim podacima bili posve apolitični, a svećenik Jakov pogubljen je sa skupinom svojih župljana na temelju ničim nedokazanih i posve neuvjerljivih optužaba (usp. J. Franulić: "Skrajnje pogubna zabluda", *Služba Božja*, Makarska, 1994, 38). Njihova je smrt stoga najvjerojatnije povezana sa željom komunista da utjeraju strah u kosti svim svojim *moćnim* protivnicima, pri čemu je sudbina strica Račićevih mogla poslužiti istodobno kao opomena, "opravdanje" i izlika. Odatle valjda i uvjerenje da su bili ubijeni "samo zato što su se zvali Račić".
- 31) *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989, 70-71.
- 32) *Novo doba* br. 61/V., Split, 15. III. 1922., 3; isto, br.183/V., 14. VIII. 1922., 3; isto, br. 200/VIII. 1925., 2 (I. Delalle: Podlistak. Umjetnost na Jadranskoj izložbi. Kiparstvo); C. Fisković: "Meštrovčićeva djela u Splitu", *Glasnik Primorske banovine* br. 2/I., Split 1938, 14 i 16.
- 33) Oba je odljeva iza 2. svj. rata Račićeva udovica bila poklonila Galeriji umjetnina u Splitu, no kako ih na izričitu zabranu tadašnje vlasti nisu smjeli izložiti, razlučena je povukla donaciju i brončani je odljev navodno završio kod neke rodbine u Parizu (po drugoj verziji - u Šibeniku).

- Račićev je secesijski namještaj većim dijelom otkupio Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu.
34) Kratko ga bilježi N. Duboković-Nadalini: *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine Hvar*, br. 11/1968, 6.

Joško Kovačić

DR. JAKŠA RAČIĆ, PHYSICIAN AND POLITICIAN OF SPLIT

Summary

This outstanding personality was born in Vrbanj on the island of Hvar in 1868, and in 1900 took his medical degree at the University of Innsbruck. In the year 1904 he opened his private sanatory, the first in broad region and equipped according to the highest European standards of the time. Soon afterwards he became head of the central hospital in Split. He specialized in surgical urology and became an authority in the field, as well as a pioneer in the use of X-rays.

Distinguished as a philanthropist, Račić, a passionate hunter and a lover of nature, spent a lot of his time and resources in establishing Mount Marjan westwards of Split as the principal city park, which earned him a lasting recognition of the citizens. He also was Mayor of Split from 1929 to 1933.

Less fortunate was his political activity, especially during the Second World War, when he sided with extreme pro-Serbian Yugoslav forces, the Chetniks. It led to his assassination by a young pro-Communist in the summer of 1943, in Split.

The paper, based on the articles in the contemporary newspapers and in modern periodicals, concludes with describing two works of art depicting Dr. Račić: an oil portrait by Amalija Bogdanović-Knežević, hitherto unpublished, and a bust by the best known Croatian sculptor of the 20th c., Ivan Meštrović.

Translation: Joško Kovačić